

BİR TEMEL HAK OLARAK SAĞLIK HAKKI

Arş. Gör. Kahan Onur ARSLAN*

ÖZET

Çalışmamızda halen gelişmekte olduğunu düşündüğümüz sağlık hakkının öncelikle insan hakları içerisindeki yeri belirlenmeye ve sağlık hakkına ilişkin açıklayıcı bir tanım verilmeye çalışılmıştır. Hakkın kapsamının ve tarihsel gelişiminin ele alınmasının ardından, sağlık hakkının uluslararası belgelerde ve Türk Hukukunda nasıl yer aldığının tespiti yapılmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

In this study, first of all, it was trying to determine its place on human rights and give a descriptive definition of the right to health which we thought that it is still developing. After dealing with the right's scope and historical development, it was trying how to determine whether located this right in international document and Turkish law.

I. GİRİŞ

İnsanın, diğer canlılardan farklı olarak, kendine özgü bir takım aklı ve ahlâkî yetilere sahip olduğu kabul edilir.¹ Bu yetiler insana kişilik değeri katan ve onu özgür kılan özelliklerdir. Bu manada insan onuru, insanın kişi olarak en yüksek aklı ve ahlâkî değerlerin sahibi olması ve dolayısıyla dokunulmaz, kaybedilmez bir öz değerinin sahibi olduğu varsayımına dayanmaktadır.² Bu çerçevede insan onurunun, insan haklarının temeli ve

---

* Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı.

1 Bu konudaki tartışmalar için bkz. Richard Heinzmann, “İnsan ve İnsan Onuru - Toplumsal Yaşam İçin Etik ve Ahlak”, <http://www.konrad.org.tr/islam%20tr%202006/07heinzmanTR.pdf>, Erişim Tarihi: 26.11.2014.

2 Nihat Bulut, “Eski Yunan’dan Aydınlanma Çağı’na İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Bir Bakış” *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, S. 3-4, 2008, s. 2.

insanı insan yapan ve onu diğer canlılardan ayıran bir öz değer olduğu söylenebilir.³

Sanayi devrimi ile başlayan süreç doğrultusunda sosyal devlet anlayışının da gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan birçok yeni hak türünden biri olan sağlık hakkı da insan onurunun korunmasına hizmet eden temel bir hak olarak modern anlamda tüm anayasalarda yer alan bir hak türü şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Oldukça kapsamlı olan ve üzerine sayfalarca yazı yazılabilecek olan böylesi geniş bir konu hakkında yazılan bu kısa çalışmanın konuyla ilgili genel bilgilerin bir özeti gibi görülmesi gerektiğini ve büyük bir iddiasının olmadığını vurgulamamız gerekmektedir. Çalışmamız bu yönüyle konuyla ilgilenen araştırmacılara kaynak olabilirse yazarı tarafından başarılı kabul edilecektir.

II. SAĞLIK HAKKI KAVRAMI

A. ANA HATLARIYLA İNSAN HAKLARI, SINIFLANDIRILMASI VE SAĞLIK HAKKININ BU SINIFLANDIRMA İÇERİSİNDEKİ YERİ

Sağlık hakkını kavramsal olarak sistematik bir yaklaşımla tanımlayabilmek için öncelikle, bu kavramın bir üst basamağında yer alan “insan hakları” kavramını ve “hak” kavramını tanımlamakta yarar vardır. Öyle ki, bu kavramların ifade ettiği anlamları anlayamadan bir hak türünü açıklamaya çalışmak bazı önemli hususların eksik kalmasına ya da yanlış anlaşılmasına sebebiyet verebilir.

“Hak” kelimesi, felsefede, sosyolojide, siyasette, hukukta ve birçok diğer alanda yaygın olarak kullanılan çok yönlü bir kavramdır. Fakat hukuki bir terim olarak ele alındığında hak kavramı genel olarak, “hukuk düzeni tarafından bir kişiye tanınmış yetki”⁴ ya da “hukuk düzenince tanınan menfaat”⁵, şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlar ışığında hukukî haklar

³ Muhammet Fatih Kafadar, “Hukuk, Sivil Toplum ve Demokrasi: ‘İnsan Onuru’”, *Umut Vakfı Araştırma Merkezi, 3. Hukukun Gençleri Sempozyumu*, Antalya, 11-12 Ekim 2013, s. 2.

⁴ Aydın Aybay, Rona Aybay, Ali Pehlivan, **Hukuka Giriş**, 9. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 161; Necip Bilge, **Hukuk Başlangıcı**, 29. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010, s. 210.

⁵ Bilge, s. 211.

söz konusu olduğunda bunların kaynağının doğrudan ya da görünüşteki kaynağının “hukuk düzeni” olduğu söylenebilir.⁶ Bir başka ifadeyle herhangi bir yetkinin ya da menfaatin hak olarak tanımlanabilmesi için bir hukuk düzeni tarafından⁷ tanınması gerekmektedir. Hukuki anlamda hak, bu yönüyle felsefi, ahlaki, siyasi ve sosyal anlamlarından farklılaşmaktadır.

İnsan hakları ise “fikir ve kavram” olarak oldukça eski olmasına karşın “terim” olarak bir o kadar yenidir. İnsana saygı gösterilmesi gerektiği fikri dinlerin, felsefenin ve siyasal düşünceler alanının temel konularından biri olmakla birlikte hukuki bir terim olarak insan hakları, oldukça yeni kullanılmaya başlanmış bir terimdir.⁸

İnsan hakları kavramının temelinde insan olgusu yer almaktadır. Fakat kavramın temelinde yer alan insan kavramı sadece biyolojik anlamda anlaşılan insan değildir. İnsan hakları bakımından söz konusu olan toplum içinde yaşayan yani sosyolojik anlamda insandır. Akıl taşıyan, düşünen ve aynı zamanda psikolojik varlık olan insanın, yalnızca insan olması sebebiyle içinde yaşadığı toplum bakımından doğuştan sahip olduğu bir takım haklara sahip olduğu fikri, insan hakları düşüncesinin başlangıcı olmuştur.⁹

Bu açıklamalar doğrultusunda anlaşılmaktadır ki hukuki hakların kaynağı hukuk düzeni yani yetkili ve resmi bir otorite yani çoğu kez devlettir; insan haklarının kaynağı ise insandır. Hukuk kurallarını siyasi bir varlık olan devlet koyar. Siyasi bir varlık olması sebebiyle devlet hakları tanımlarken kendisine dayanak olan ideolojiye göre davranır. Kanunlarla kurup koruduğu düzeni yine kanunları kullanarak benimsediği ideoloji doğrultusunda dilediği gibi değiştirir. Hakları yani yetki veya menfaat doğuran hukuk kurallarını koyar, genişletir, daraltır ya da ortadan kaldırır. Oysa günümüzde, “değişmeyen”, “değiştirilemeyen”, “ortadan kaldırılamayan” ve adına “insan hakları” denilen bazı kavramların devlete hayat verdiği kabul edilmektedir.¹⁰ Öyleyse, insan hakları günümüzde

---

⁶ Mustafa Erdoğan, **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara, 2007, s. 9.

⁷ Bir başka ifadeyle yetkili ve resmi bir otorite tarafından...

⁸ İnsan hakları terimi ilk kez Fransa’da 1789 Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirisi ile kullanılmaya başlanmıştır. Reyhan Sunay, **Hukuk ve Siyaset Ekseninde İnsan Hakları**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2013, s. 14.

⁹ Anıl Çeçen, **İnsan Hakları**, 3. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 10.

¹⁰ Ahmet Mumcu, Elif Küzeci, **İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri**, Savaş Yayınları, Ankara, 2003, s. 24.

haklar hiyerarşisinin en üstünde yer alan haklardır. Çünkü hukuki hakların dayanağı olan hukuk düzeninin meşruiyeti insan haklarını temel aldığı ölçüde sağlanmaktadır.

Günümüz devletlerinde kişilere tanınan hak ve özgürlükler, tarihsel gelişim sürecine göre “birinci kuşak haklar”, “ikinci kuşak haklar” ve üçüncü kuşak haklar olarak; devletin hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesi konusundaki yaklaşımı bakımından ünlü Alman Hukukçu Jellinek’in klasikleşen sınıflandırması ile “negatif statü hakları”, “aktif statü hakları” ve “pozitif statü hakları” şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Bu ayrımlardan başka insan hakları, korudukları ya da düzenledikleri konular temelinde, çeşitli yazarlar tarafından farklı ayrımlar yapılsa da,¹¹ “kişisel ve siyasal haklar” ve “ekonomik, sosyal ve kültürel haklar” olmak üzere ikili bir tasnife tabi tutulmaktadır. Bu ayrım yukarıdaki diğer ayrımlar gibi salt kuramsal düzeyde kalmayan ve pek çok ulusal¹² ve uluslararası¹³ belgede de benimsenen bir ayrımdır.¹⁴

Kişisel haklar, tarihsel süreç esas alınarak yapılan sınıflandırmada birinci kuşak haklar içerisinde, Jellinek’in sınıflandırması çerçevesinde ise “negatif statü hakları” olarak nitelendirilen, bireyci doktrinin ürünü olarak ortaya çıkan ve bireyi özellikle devlete karşı koruyan haklar içerisinde yer almaktadır.¹⁵ Negatif statü hakları, kişilere siyasi baskıdan korunmuş, dokunulmaz, güvenceli bir özel alan sağlamaktadırlar. Bu yönüyle negatif statü hakları bireyin hakları kullanmasına veya onlardan yararlanmasına devletin müdahale etmemesini gerektiren haklardır.¹⁶

---

11 Bu konudaki farklı ayrımlar için bkz. Bülent Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, Seçkin Yayınları, Ankara 2007, s. 44.

12 Örneğin 1982 Anayasası benzer bir yaklaşımla “kişinin hakları ve ödevleri” başlığı ile kişisel hakları, “sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler” başlığı ile sosyal ve ekonomik hakları, “siyasal haklar ve ödevler” başlığı ile de siyasal hakları düzenlemiştir.

13 Örneğin, Avrupa Konseyi’nin kişisel ve siyasal hakları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde, sosyal hakları ise Avrupa Sosyal Şartı’nda düzenlemesi ve 1966 tarihli İkiz Sözleşmelerin adları ve bu iddiayı desteklemektedir. Nihat Bulut, **Sosyal Haklar**, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2009, s. 36.

14 Bulut, Sosyal Haklar, s. 36.

15 Bulut, Sosyal Haklar, s. 37.

16 Halil Kalabalık, **İnsan Hakları Hukuku**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2009, s. 48.

Sosyal ve ekonomik haklar da tarihsel süreç esas alınarak yapılan sınıflandırmada ikinci kuşak haklara denk gelmekte ve genel olarak¹⁷ Jellinek'in sınıflandırması çerçevesinde pozitif statü hakları içerisinde yer almaktadır. Sosyal ve ekonomik haklar genel itibarıyla toplumun korunmaya muhtaç kesimlerinin insan onuruna yaraşır bir hayat sürebilmeleri için devletin önlemler alması veya doğrudan müdahale etmesiyle gerçekleşebilen haklardır.¹⁸

Siyasal haklar ise Jellinek'in sınıflandırmasında aktif statü haklarına karşılık gelmekte. Siyasal haklara katılma hakları da denmektedir. Çünkü bu hak ve özgürlükler, kişilerin devlet yönetimine katılma ve siyasal faaliyette bulunması ile ilgili haklardır.

Bu bağlamda sağlık hakkını da temel ve evrensel bir insan hakkı olarak kabul etmek gerekir.¹⁹ Tarihsel gelişimi bakımından ikinci kuşak haklar içerisinde yer alan sağlık hakkı,²⁰ bir insanın insan onuruna yaraşan asgari bir yaşam düzeyi içinde yaşayabilmesi için gerekli bir haktır.²¹ Çünkü sağlık hizmeti günümüzde çağdaş sosyal devlet anlayışının en yaygın hizmetlerinden birisidir. Bu özelliğiyle sağlık hakkı, insan hakları sınıflandırması içerisinde sosyal ve ekonomik haklar başlığı altında yer almaktadır.

Fakat sağlık hakkının sosyal bir hak olmasının yanı sıra aynı zamanda bir özgürlük olduğunu da vurgulamak gerekmektedir. Öyle ki sağlık hakkı, hem bir takım hakları hem de bir takım özgürlükleri içeren kapsama sahiptir. Sağlık hakkının kapsadığı özgürlüklere örnek olarak, cinsel özgürlükler ve üreme özgürlüğü, kişinin kendi bedenini ve sağlığını kontrol etme özgürlüğü sayılabilir. Özgürlük yönüyle sağlık, elbette devletin müdahale etmemesi ile gerçekleşebilecek bir özelliğe sahiptir. Sosyal hak yönüyle sağlık ise, insanlara mümkün olduğunca yüksek seviyede sağlık imkânlarına ulaşmaları için eşit fırsatlar sunan bir sağlık koruma sistemine dâhil olma hakkını kapsamaktadır.²²

---

17 Çünkü sosyal ve ekonomik haklardan bazıları negatif statü hakları bazıları ise aktif statü hakları içerisinde yer alabilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bulut, s. 39.

18 Bulut, Sosyal Haklar, s. 38.

19 Sjef Gevers, "Right to Health Care", **European Journal Of Health Law**, Volume:11, 2004, s. 29.

20 İbrahim Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, 6. Baskı, İmge Kitabevi, , Ankara, 2002, s. 25.

21 Bulut, Sosyal Haklar, s. 205.

22 Bulut, Sosyal Haklar, s. 206.

Bu bakımdan, sağlık hakkı en yüksek standartlarda sağlık imkânlarına ulaşmak bakımından, ırk, din, siyasi düşünce, ekonomik ve sosyal koşullar bakımından ayırım gözetilmeksizin var olduğu düşünülen temel bir insan hakkı olarak karşımıza çıkmaktadır.²³

B. SAĞLIK HAKKININ TANIMI

Sosyal bilimler içerisindeki birçok kavram gibi “sağlık hakkı”nın²⁴ da üzerinde görüş birliğine varılmış ve genel kabul görmüş bir tanımı bulunmadığını söylemek gerekir.²⁵ Böyle bir tanım yapmaya çalışmak yerine sağlık hakkının unsurları ve kapsamı bakımından bir tanım vermeye çalışmak daha doğru olacaktır.

Türkçe sözlükte sağlık: “vücudun hasta olmaması durumu, vücut esenliği, esenlik, sıhhat, afiyet ve sağ, canlı, diri olma durumu” olarak tanımlanmıştır.²⁶ Bu noktada öncelikli olarak belirtmek gerekir ki sağlık, insanın sadece fiziksel ve biyolojik yapısı ile ilgili değil aynı zamanda psikolojik (ruhsal, tinsel) yapısı ile de ilgili bir konudur. Sağlık insanın bedensel ve ruhsal tüm sorunlarını kapsar.²⁷

Dünya Sağlık Örgütü²⁸ ise sağlığı, “yalnızca hasta ya da sakat olmamak değil, bedensel, ruhsal ve toplumsal bakımdan iyi olma hali”²⁹ olarak

²³ Virginia A. Leary, “The Right to Health In International Human Rights Law”, **Health And Human Rights**, Volume:1, No:1, 1994, s. 32.

²⁴ Sağlık hakkı kavramı çeşitli disiplinlerin kesiştiği ortak bir alanda yer aldığından sağlık hakkı terimi üzerinde dahi birlik sağlandığı söylenemez. Örneğin sağlık yerine sağlık hizmeti kavramının kullanılması gerektiğini savunan ya da sağlık hakkı yerine sağlığın korunması hakkı ifadesinin kullanılması gerektiğini savunan görüşler de vardır. Bu tartışmalarla ilgili olarak bakınız: Hamide Tacir, **Hastanın Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı**, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2011, s. 35.

²⁵ Sağlık hakkı ile kastedilenin aslında sağlıklı bakım hakkı olduğuna ilişkin görüş hakkında bakınız: Ünal Er, **Sağlık Hukuku**, Savaş Yayınları, Ankara, 2008, s.14.

²⁶ Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.55280adbcc9c93.17755556, Erişim Tarihi: 10.04.2015.

²⁷ Er, s. 1.

²⁸ Dünya Sağlık Örgütü, “sağlık alanında faaliyet gösteren BM ihtisas kuruluşudur. Temel amacı, mümkün olan en fazla sayıda insanı fiziki, zihinsel ve sosyal anlamda olanaklar ölçüsünde sağlıklı kılmaktır. Temmuz 1946’da New York’ta düzenlenen Uluslararası Sağlık Konferansı’nda BM’ye üye 51 ülkenin temsilcisi ile FAO, ILO, UNESCO, OIHP (Merkezi Paris’te bulunan Uluslararası Halk Sağlığı Bürosu), Kızıllaç, Dünya İşçi Sendikaları Federasyonu ve Rockefeller Vakfı Temsilcileri, Dünya Sağlık Örgütü

tanımlamak suretiyle Türkçe sözlükteki tanıma toplumsal koşulları da eklemiş ve böylece kavramı daha geniş bir açıdan ele almış bulunmaktadır.³⁰

Bu bağlamda sağlık hakkını “kişinin, toplumdan, devletten, sağlığının korunmasını, gerektiğinde tedavi edilmesini, iyileştirilmesini isteyebilmesi ve toplumun sağladığı imkânlardan faydalanabilmesi” şeklinde tanımlamak mümkündür.³¹

C. SAĞLIK HAKKININ KAPSAMI

1948 yılında yürürlüğe giren Dünya Sağlık Örgütü Anayasası’nda yer alan “vücudun hasta olmaması durumu, vücut esenliği, esenlik, sıhhat, afiyet ve sağ, canlı, diri olma durumu” şeklindeki geniş tanım, aradan geçen süre zarfında anlamını korurken, yaşanan siyasi, ekonomik, sosyal, demografik ve teknolojik gelişmeler sağlık alanındaki çalışmaların kapsamını daha da genişletmiştir. Günümüzde sağlık dendiğinde, sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, hasta haklarından çevre sağlığına, sağlıklı yaşam tarzları ve sağlığın geliştirilmesinden sağlığın sosyal belirleyicilerine kadar uzanan geniş bir yelpaze karşımıza çıkmaktadır.³²

Hem bir hak hem de bir özgürlük olan sağlık hakkının kapsamı konusunda Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin (ESKHK) 14. Numaralı Genel Yorumu oldukça aydınlatıcıdır. ESKHK’ne göre, “sağlık hakkı, sağlıklı olma hakkı gibi anlaşılmamaktadır. Sağlık hakkı, hem hakları

Anayasası’nı hazırlamışlardır. Aynı tarihte Türkiye dahil 62 ülke Anayasayı imzalamıştır. Anayasa’nın yürürlüğe girme koşulu olan 26 üye ülkenin onayı 7 Nisan 1948’de gerçekleşmiş ve DSÖ bu tarihte resmen BM ihtisas kuruluşu haline gelmiştir. Halen 194’ü asil, ikisi gözlemci [Porto Riko ve Tokelau (Yeni Zelanda’ya bağlı özerk bir ada ülkesi) üyesi bulunmaktadır.” <http://cenevreofisi.dt.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=203417>, Erişim Tarihi, 10.04.2015.

²⁹ Dünya Sağlık Örgütü Anayasası İngilizce tam metni için bkz. <http://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd48/basic-documents-48th-edition-en.pdf#page=7>, Erişim Tarihi: 10.04.2015.

³⁰ 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun da 2. maddesinde “sağlık, yalnız hastalık ve malûliyetin yokluğu olmayıp beden, ruhen ve sosyal bakımdan tam bir iyilik halidir” demek suretiyle Dünya Sağlık Örgütü Anayasası ile aynı doğrultuda bir tanım benimsemiştir.

³¹ Er, s. 31-32.

³² Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ve Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölge Ofisi Arasında İki Yıllık İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu, Yasama Dönemi 24, Yasama Yılı 3, Sıra Sayısı 462, s. 4.

hem de özgürlükleri içermektedir. Buradaki özgürlükler, cinsel ve üremeye ilgili özgürlükler dâhil kişinin kendi sağlık ve bedenini kontrol etme hakkını ve müdahaleye maruz kalmama hakkını; örneğin, işkence görmeme hakkı, rıza olmadan tıbbi tedavi ve işleme tabi tutulmama hakkını içermektedir. Buna karşılık haklar, mümkün olan en yüksek seviyedeki sağlık durumuna ulaşabilmeleri için insanlara eşit imkânlar sunan bir sağlık koruma sistemine sahip olma hakkını içermektedir”³³

Ayrıca Komiteye göre sağlık hakkı, yalnızca zamanında sağlanan ve uygun sağlık bakımını değil, aynı zamanda güvenli ve içilebilir su kaynaklarına erişim ve yeterli sağlık koruma koşulları, güvenli yiyecek arzı, beslenme, konut, işle ilgili ve çevresel şartların sağlıklı olması, ve cinsel sağlık ile üreme sağlığı da dâhil olmak üzere sağlıkla ilgili eğitimlere erişim gibi sağlığın belirleyici etmenlerini içeren kapsayıcı bir haktır.³⁴

Bunlardan başka, sağlık hakkı içerisinde hasta hakları, sağlık profesyonellerinin ödevleri ve sorumlulukları, sağlık riskleri ve bunların onarımı, sağlık bakanlıklarının sorumlulukları ile mağduriyetlerinin giderilmesi gibi konular da yer almaktadır.³⁵

Örneğin, sosyal güvenlik hakkı, çalışanların mesleki hastalıkları ile iş kazalarına karşı koruma öngöreceğinden sağlık hakkı ile yakından bağlantılı bir haktır. Bu bakımdan sosyal güvenlik hakkının olmadığı ülkelerde sağlık hakkı ve dolayısıyla yaşam hakkı, özellikle yoksul kesimler bakımından kullanılamaz bir hale gelmektedir.³⁶

Bu bilgiler ışığında sağlık hakkının kapsamının “sağlıklı yaşam koşullarının sağlanması” ve “yüksek kaliteli sağlık hizmetlerine erişim” olmak üzere iki temel konudan ibaret olduğu söylenebilir.

III. SAĞLIK HAKKININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Sağlık hakkından söz edebilmek için öncelikle yaşam hakkının tanınmış ve güvence altına alınmış olması gerekmektedir. Yaşam hakkının var olmadığı bir ortamda doğal olarak sağlık hakkının da bir anlamı kalmayacaktır. Elbette salt yaşam hakkının tanınmış olması, bu hakkının

³³ 14 No’lu Genel Yorum, paragraf 8. Tam metin için bkz. www.ihop.org.tr/dosya/ESKHK/ESKHKGY14.doc, Erişim Tarihi, 10.04.2015.

³⁴ Bkz. 14 No’lu Genel Yorum, paragraf 11.

³⁵ İbrahim Şahbaz, “Bir Sosyal Hak Olarak Sağlık Hakkı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 86, 2009, s. 409.

³⁶ Şahbaz, s. 410.

eksiksiz olarak kullanılabilceği ve tüm boyutlarıyla yaşama geçirilebileceği anlamına gelmemektedir.³⁷

Bu bakımdan, yaşam hakkının bir temel hak olarak tanınması insan onurunun korunduğu bir yaşam bakımından önemli fakat tek başına yetersiz bir adımdır. Bu sebeple sağlık hakkı da yaşam hakkının doğal bir uzantısıdır.

Fakat elbette sağlık hakkı insanlık tarihinin her döneminde günümüzdeki şekliyle anlaşılmamıştır. Örneğin bazı dönemlerde kimi toplumlarda hastaların sağlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri için bu hizmetleri satın alabilecek güçte olmaları doğal sayılmış bu güce sahip olmayanların kaderlerine razı olmaları fikri ise yadırganmamıştır.³⁸ Fakat zamanla bugünkü kapsam ve içeriğiyle birebir örtüşmese de ilk medeniyetlerle birlikte (özellikle İyonya ve Mısır), kimi toplumlarda sağlık hizmetlerinin sunumunda toplumsal iradenin ön plana çıktığı görölmektedir.³⁹

Sanayi devrimi öncesinde Avrupa’da ilk şehir devletinin ortaya çıkması ile birlikte kalabalıklaşan nüfus ve aynı tarihlere denk düşen veba salgını, sağlık hizmetlerinde mevcut geleneksel kurumlarla (aile, dinsel nitelikli hayır kurumları hasta evleri ve manastırlar) birlikte devleti de yoksul ve hasta insanlara sağlık hizmeti sunmaya yöneltmiştir. Kendi tarihimize baktığımızda da özellikle Selçuklu ve Osmanlı Devleti’nde sağlık hizmetlerinin daha çok özel girişimler kanalıyla dinsel motivasyonlar ve “yardım” ilkesi temelinde yürütüldüğünü ve bu doğrultuda bir Orta Asya geleneği olan “imece” türü yardımlaşmanın en üst düzey örgütlenmesi olan vakıfların ön plana çıktığını görüyoruz. Hastaların ücretsiz tedavi olanağı bulduğu darüşşifalar (bugünkü deyişimle hastaneler), yardımlaşma sandıkları, loncalar vs. sağlık hizmetlerinin sunumunda etkili kurumlar olmuşlardır.⁴⁰

18. yüzyılın sonlarına doğru yeni bir toplumsal sınıf olarak iyice güçlenen burjuvazinin, mevcut egemen sınıfa yani aristokraziye karşı kendi sınıfsal çıkarlarını savunmak üzere giriştiği mücadelenin amacına ulaşmasıyla burjuva sınıfı daha çok birinci kuşak haklar olarak bilinen

---

37 Er, s. 13.

38 Nusret Fişek, “Sağlık Hizmetleri ve İşçi Sağlığı Ailelerinin Sağlık Sorunları”, **Modern Yönetim Semineri**, Türk-İş Yayınları, No:144, Ankara, 1982, http://www.ttb.org.tr/n_fisek/kitap_1/33.html, Erişim Tarihi 15.05.2016.

39 Mansur Nejdet Funda, **İnsan Hakları, Sağlık Hakkı ve Hasta Hakları** (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012 s. 32.

40 Funda, s. 33.

yaşam hakkı, özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme haklarını elde etmiş ve bu haklar çok kısa zaman içerisinde evrensel bir nitelik kazanmıştır.⁴¹

Bu dönemde insanların özgür olma, yaşama, mülkiyet edinme, düşüncesini açıklama gibi temel hakları vardı, ancak sosyal hayata katılmak için gerekli unsurlara sahip olmayanlar ve ekonomik yönden yetersiz olanlar için bu temel hakların elde edilmesi çok da bir anlam taşımıyordu.⁴²

Gerçekten de çok geçmeden bu klasik bireyci yaklaşımın kişilere tanıdığı haklar ve özgürlükler tamamen teorik planda kalmaya ve pratik bir değer taşımamaya başlamıştır. Çünkü bu yaklaşım insanı içinde yaşadığı toplumdan sıyrarak soyut bir varlık olarak ele almaktadır. Günlük hayat şartları ile mücadele eden bu hayat şartlarının karşısına çıkardığı güçlükleri yenmeye, geçimini ve varlığını sağlamaya çalışan kişi yani sosyal varlık olarak insan hiç dikkate alınmamıştır.⁴³

Ancak, değişen toplumsal koşullar klasik liberal yaklaşımın öngördüğü bu anlayışın yetersiz olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Nasıl ticaret devrimi burjuva sınıfını yaratmışsa, sanayi devrimi de işçi sınıfını yaratmıştır. 19. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde, toplumsal sorunlar belirleyici bir öneme sahip olmaya başlamıştır.⁴⁴ Bu aşamada sosyal devlet ve buna bağlı olarak sosyal haklar anlayışının toplumsal kesimler arasında baş gösteren eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı hedefleyen bir yaklaşım olması sebebiyle ilgi görmeye başladığını söylenebilir.

Toplumsal yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi sağlık alanında da egemen sınıf olan burjuvaziye ilk tepkiler işçi sınıfından gelmiştir. 19. Yüzyıl ortalarında Almanya’da meydana gelen “işçi hareketleri” sonucunda modern anlamıyla sağlık hakkının habercisi olan “sağlık sigortası” sistemi doğmuştur.⁴⁵ Almanya’yı öteki sanayi ülkeleri izlemiş, onlar da sağlık sigorta sistemini kabul etmişlerdir. Burjuva sınıfının sağlık hakkını onaylaması elbette kolay olmamıştır. Ancak, aristokrasiye karşı güçlenerek bu sınıfı tasfiye eden burjuvazi, kendilerine üretimde artı değeri kazandıran

---

41 Funda, s.35.

42 Funda, s.35.

43 Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, s. 51.

44 Bulut, Sosyal Haklar, s. 44.

45 Enver Bozkurt, “İnsan Hakkı Olarak Sağlık Hakkı” **Sağlık Hukuku Kurultayı**, Ankara, 1-3 Kasım 2007, s. 14.

işçilerin, daha verimli çalışacağı ve üretimi sürekli artırmalarına olanak sağlayacağı düşüncesiyle sağlık sigortasını kendi çıkarları doğrultusunda onaylamıştır.⁴⁶

Sağlık hakkı temelde birey ve devlet, ilişkisi çerçevesinde devletin, vatandaşların sağlıklı bir yaşam için gereksinimlerini karşılama yükümlülüğünden kaynaklanmaktadır. Bu durum kamusal ve toplumsal alanda yaşanan gelişme ve değişimler neticesinde ve özellikle sosyal devlet anlayışının ortaya çıkmasıyla birlikte daha da belirginleşmiş ve pekişmiştir.⁴⁷

Sağlık hakkının normatif bir özellik kazanarak evrensel bir hak haline gelmesi ise 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. Sağlık hakkı, toplumların insan hakları olarak kavramlaştırılan bu düşünsel akımla ve onun içeriğini oluşturan alt kavramlarla tanışıklıklarına, onları benimseme oranlarına bağlı olarak, Beyannamenin onayından sonra hukuksal açıdan devleti bağlayıcı bir ilke olmuştur. Böylelikle İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni onaylayan ve uygulamaya koyan devletlerde sağlık hakkı, her bireyin talep edebileceği bir 'hak' olma özelliğini kazanmıştır.⁴⁸

Sosyal haklara ilişkin Batı'da yaşanan bu gelişmelerin yansımaları Türkiye'de ilk defa 1961 Anayasasında görülmüştür. Bu anayasada devletin sosyal niteliği belirtilerek iktisadi ve sosyal haklarla ilgili zamanın popüler anlayışına uygun ayrıntılı bir düzenleme yapılmıştır. 1982 Anayasası da her ne kadar bir önceki anayasanın özgürlükçü yönünü büyük ölçüde dışlamış olsa da iktisadi, sosyal ve kültürel haklara ve hatta çevre hakkı gibi bazı üçüncü kuşak haklara da yer vermiştir.⁴⁹

IV. ULUSLARARASI BELGELERDE SAĞLIK HAKKI

A. Dünya Sağlık Örgütü Anayasası'nda Sağlık Hakkı

Kronolojik olarak sağlık hakkının düzenlendiği ilk uluslararası belge Birleşmiş Milletlerin uzmanlık birimlerinden biri olan Dünya Sağlık

---

⁴⁶ Funda s. 36.

⁴⁷ Tacir, s. 34.

⁴⁸ Funda s. 38.

⁴⁹ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, 8. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010, s. 191.

Örgütü'nün 1946 tarihli Anayasası'dır. Dünya Sağlık Örgütü Anayasası'nın başlangıç bölümünün ilk iki paragrafı şu şekildedir:

“Sağlık bir bütün olarak fiziksel, ruhsal ve sosyal esenlik durumudur ve yalnızca hastalık ya da maluliyet yokluğu değildir. Ulaşılabilir en yüksek sağlık standartlarından yararlanma, ırk, din, siyasi görüş, ekonomik ya da sosyal durum farkı gözetilmeksizin her insanın temel haklarından biridir.”⁵⁰

Görüldüğü üzere sağlık, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nden önceki dönemde Dünya Sağlık Örgütü tarafından bir temel hak olarak tanımlanmıştır. Bu bakımdan, Dünya Sağlık Örgütü Üyesi Devletler öngörülen sağlık hakkına uygun olarak hareket etmekte yükümlüdürler. Anayasa'ya göre her ülke, DSÖ'ne vatandaşlarının sağlık durumlarındaki gelişmeleri, sağlıkla ilgili yeni çıkan yasalar ile kararları ve diğer istatistiki bilgileri yıllık raporlar halinde sunmakla yükümlüdür.⁵¹ Ancak, Dünya Sağlık Örgütü Anayasası'nın icrai hükümlerinde sağlık hakkına ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu noktada Dünya Sağlık Örgütü Anayasası'nın bir insan hakları sözleşmesi olmadığını da vurgulamamız gerekmektedir. Bu sebeple bu Anayasada icrai hükümlere yer verilmemiş olması doğal karşılanmalıdır.⁵²

Bu belgenin asıl önemi sağlık hakkının uluslararası hukuk alanında bir hak olarak tanınmış olmasından kaynaklanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü Anayasası ile “ulaşılabilir en yüksek standartlardan yararlanma” şeklinde ifade edilen sağlık hakkı kriteri gerek normatif gerekse içtihatı olarak kendisinden sonraki uluslararası belgelere kaynak teşkil etmiştir.⁵³

---

50 Orijinal metin:

“Health is a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity.

The enjoyment of the highest attainable standard of health is one of the fundamental rights of every human being without distinction of race, religion, political belief, economic or social condition.”

<http://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd48/basic-documents-48th-edition-en.pdf#page=7>, Erişim Tarihi: 10.04.2015.

51 **Dünya Sağlık Örgütü ve Türkiye ile İlişkileri**, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1997, s. 10.

52 İzzet Mert Ertan, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Sağlık Hakkı ve Etkinleştirilmesi**, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 15.

53 Ertan, s. 12.

Her ne kadar II. Dünya Savaşı'nın ardından normatif anlamda sağlık hakkına ilk yer veren belge Dünya Sağlık Örgütü Anayasası olsa da, örgüt bu öncülüğünü, bu alanda yetkili olmaması sebebiyle, sağlık hakkının normatif içeriğinin geliştirilmesine imkân sağlayacak şekilde sürdürememiştir.⁵⁴

B. Birleşmiş Milletler Düzleminde Üretilmiş Olan Temel İnsan Hakları Belgelerinde Sağlık Hakkı

Birleşmiş Milletlerin insan haklarına ilişkin üç temel belgesi olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ve Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'dir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, her iki hak kuşağını bir arada ele almakta, "ikiz sözleşmeler" ise iki hak kuşağına özgülenmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu üç belge içerisinde sağlık hakkının normatif kapsamını belirlemek amacıyla ele alınması gerekenler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'dir.⁵⁵

Bütün insan haklarının ayrılmaz bir parçası olan sağlık hakkı elbette besin hakkı, barınma (konut) hakkı, çalışma hakkı, eğitim hakkı, insan onuru, yaşam hakkı, ayrımcılık yapmama, eşitlik, işkence yasağı, özel yaşamın gizliliği, bilgi edinme özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, toplanma özgürlüğü ve seyahat özgürlüğü hakları ile yakından ilişkilidir.⁵⁶ Ancak biz bu bölümde tek tek ilgili tüm haklara değinmek yerine söz konusu uluslararası belgeler ışığında özellikle olarak sağlık hakkı üzerinde yoğunlaşmaya çalışacağız.

1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi⁵⁷

1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından ortaya konulan Beyanname'nin 25. maddesinde,

"Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk,

---

⁵⁴ Ertan, s. 13.

⁵⁵ Ertan, s. 15.

⁵⁶ Adil Şahin, "Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Niteliği Bağlamında Sağlık Hakkının Kapsamı Üzerine Bir İnceleme", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı 59, Cilt 4. 2010, s. 741.

⁵⁷ Beyanname Türkiye'de 1945/4801 sayılı kanunla onaylanmış, 28.08.1945 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir.

Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar.” denilmek suretiyle sağlık hakkı, temel bir insan hakkı olarak kabul edilmiştir. Görüldüğü üzere bu madde ile sağlık hakkı kapsamı tıbbi bakım ile sınırlandırılmamış, buna ek olarak yiyecek ve hatta giyim de sağlık hakkı kapsamına alınmış olmaktadır. Ayrıca sağlık hakkının gerçekleştirilmesi çerçevesinde konut ve sosyal güvenlik hakkının da söz konusu düzenleme kapsamında vurgulandığı görülmektedir.

Ayrıca beyannamenin yaşam hakkını düzenleyen 3. maddesi ve işkence yasağını düzenleyen 5. maddesi de sağlık hakkı ile ilişkilendirilebilecek diğer düzenlemelerdir.

Bu düzenlemeler göz önüne alındığında sağlık hakkının İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde oldukça geniş bir anlamda ele alındığını söylemek mümkündür. Çünkü sözü edilen maddeler insanlığın sadece bedensel ve ruhsal durumlarını değil, bu durumu yaratacak ortamı doğrudan ve dolaylı olarak etkileyebilecek yiyecek, giyecek, barınma gibi unsurları da kapsamaktadır.⁵⁸

2. Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi⁵⁹

Birleşmiş Milletler tarafından 1966 yılında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi meydana getirilmiş ve bu sözleşmenin 12. maddesinde sağlık hakkı, “sağlık standardı hakkı” başlığı altında şu şekilde düzenlenmiştir:

“Bu sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarına sahip olma hakkını tanır.

Bu sözleşmeye Taraf Devletlerin bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek amacıyla alacakları tedbirler, aşağıdakiler için de alınması gereken tedbirleri içerir:

- a) Var olan doğum oranının ve bebek ölümlerinin düşürülmesi ile çocukların sağlıklı gelişmelerinin sağlanması;
- b) Çevre sağlığını ve sanayi temizliğini her yönüyle ileri götürme,

⁵⁸ Er, s. 20.

⁵⁹ Sözleşme Türkiye’de 2003/5923 sayılı kanunla onaylanmış, 11.08.2003 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

c) Salgın hastalıkların, yöresel hastalıkların, mesleki hastalıkların ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü;

d) Hastalık halinde her türlü sağlık hizmetinin ve bakımının sağlanması için gerekli şartların yaratılması.”

Görüldüğü üzere, ilk defa Dünya Sağlık Örgütü Anayasası'nda yer verilen “ulaşılabilir en yüksek sağlık standartlarından yararlanma” ifadesi Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde de “mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarına sahip olma” şeklinde karşılık bulmuştur. Sözleşmede bahsedilen bu standardın bir tanımı yapılmamıştır fakat bu ifadenin kaynakların sınırlı olması nedeniyle, mutlak değil makul bir standarda işaret ettiği ileri sürülmektedir.⁶⁰

Ayrıca Sözleşmenin ikinci maddesinin birinci fıkrası da bu standardın sağlanması konusunda devletlere yol gösterici olmuştur. İlgili hükme göre “sözleşmeye taraf her devlet, gerek kendi başına gerekse de uluslararası alanda özellikle ekonomik, teknik yardım ve işbirliği vasıtasıyla bu sözleşmede tanınan hakları **mevcut kaynakların azamisini** kullanarak aşamalı bir biçimde **tam olarak gerçekleştirmek için**, özellikle yasal tedbirlerin alınması da dâhil, gerekli her türlü tedbiri almayı taahhüt eder.”

Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere Sözleşme, devletlerin, hakların kullanımını tam olarak gerçekleştirmek için gerekli adımları atması ve bunları gerçekleştirirken mevcut kaynakların azamisini kullanmaları gerektiğini ortaya koymuştur. Mevcut kaynaklar, gerek söz konusu devletin kendi kaynaklarını, gerekse uluslararası işbirliği ve yardım ile uluslararası toplumdan edinilebilecek kaynakları ifade etmektedir.⁶¹

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, temel insan hakları belgeleri içinde sağlık hakkının en geniş ve en eksiksiz kavranışını öngörmektedir. Sözleşme, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nden farklı olarak sağlık hakkını “yaşama standardının hedefi” olmaktan çıkararak, başlı başına bir hak olarak tanımlamaktadır.⁶²

Sözleşmeyle ilgili son olarak belirtmek gerekir ki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, 10 Aralık 2008 tarihinde bu Sözleşmede tanınan haklar

---

⁶⁰ Tacir, s. 43.

⁶¹ Tacir, s. 46.

⁶² Ertan, s. 18.

konusunda bireysel başvuruyu kabul etmiş olması bu hakların yaşama geçirilmesi bakımından önemli bir adım oluşturmuştur.⁶³

C. Bölgesel Düzlemde Üretilen Belgelerde Sağlık Hakkı

1. Avrupa Konseyi Belgelerinde Sağlık Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde doğrudan sağlık hakkına ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu sebeple, Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan uluslararası belgelerde sağlık hakkı denildiğinde akla gelen en önemli belge Avrupa Sosyal Şartı'dır.⁶⁴

1965 yılında yürürlüğe giren Avrupa Sosyal Şartı'nda sağlık hakkı, 11. maddede "Sağlığın Korunması Hakkı" başlığı ile düzenlenmiştir. Buna göre, Şarta taraf devletler, sağlığın korunması hakkının etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla, doğrudan ya da kamusal veya özel örgütlerle işbirliği içinde,

- sağlığın bozulmasına yol açan nedenleri olabildiğince ortadan kaldırmak,

- sağlıklı olmayı teşvik etmek ve sağlık konularında kişisel sorumluluk duygusunu geliştirmek üzere eğitim ve danışma hizmetleri sağlamak ve

- kazalar açısından olduğu gibi, salgın, yöresel ve diğer hastalıkları olabildiğince önlemek üzere tasarlanmış uygun önlemler almayı taahhüt etmiş

ve gerekli diğer önlemleri almakla yükümlenmişlerdir.

Şart'ın 3. maddesinde ise, "güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı" düzenlenmiştir. 3. maddeye göre, taraflar, güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak üzere, işverenlerin ve çalışanların örgütlerine danışarak şu aşağıdaki hususları taahhüt etmişlerdir:

- İş güvenliği, iş sağlığı ve çalışma ortamı hakkında tutarlı bir ulusal politika oluşturmak, uygulamak ve bunu belli aralıklarla gözden geçirmek. Bu politikanın temel hedefi, iş güvenliği ve iş sağlığını iyileştirmek ve özellikle çalışma ortamının doğasından kaynaklanan tehlike sebeplerini en

---

⁶³ Tacir, s. 46.

⁶⁴ Şart Türkiye'de 1963/244/3-5 sayılı kanunla onaylanmış, 14.10.1989 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Şartın bazı maddelerine çekince koyan Türkiye sosyal güvenlikle ilgili 12. ve 13. maddeleri çekince koymadan onaylamıştır.

aza indirmek yoluyla, çalışma sırasında ortaya çıkan ya da bununla bağlantılı olan hastalıkları ve kazaları önlemek olacaktır.

- Güvenlik ve sağlık alanlarında yönetmelikler hazırlamak.
- Denetim yoluyla bu yönetmeliklerin uygulanmasını sağlamak.
- Tüm çalışanlar için, aslen koruma ve danışmanlık işlevlerine sahip iş sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesini desteklemek.

Şartın 12. maddesi ile de taraf devletler en azından Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 102 sayılı sözleşmesindeki normlara eşit bir sosyal güvenlik sistemini devam ettirmek ve aşamalı olarak sosyal güvenlik sistemlerini daha da üst düzeye çıkarmak çaba göstermek yükümlülüğü altındadırlar.⁶⁵

2. Amerikan Devletleri Örgütü Belgelerinde Sağlık Hakkı

2 Mayıs 1948 tarihinde kabul edilen Amerikan İnsan Hakları Bildirisi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden 5 ay önce kabul edilmiş olması bakımından kronolojik sıralamada öncelikle bir niteliğe sahiptir. Bu bakımdan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne ön gelen bir niteliğe de sahiptir.⁶⁶

Amerikan İnsan Hakları Bildirisi'nin 11. maddesi "sağlığın ve refahın korunması" başlığı altında şu şekilde düzenlenmiştir: "her kişi, kamunun ve toplumun kaynaklarının elverdiği ölçüde beslenme, giyim, barınma ve tıbbi bakıma ilişkin olarak sağlık ve sosyal alanlardaki önlemler yoluyla, sağlığın korunması hakkına sahiptir."⁶⁷

Görüldüğü üzere Amerikan İnsan Hakları Bildirisi de sağlık hakkını beslenme, giyim ve barınmayı da kapsayacak şekilde geniş bir kapsamda ele almıştır. Ayrıca, hakkın kullanılmasında ve talep edilmesinde "kamunun ve toplumun kaynaklarının elverdiği ölçüde" şeklinde bir kapsam çizmek suretiyle hakkın sınırlarını da belirlemiş olmaktadır.

Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi ise sağlık hakkını bir ek protokol ile hak listesine eklemiş olmasına karşılık sağlık hakkını bireysel şikâyet başvurusu ile korunan haklar arasında saymamaktadır.⁶⁸

---

⁶⁵ Ali Güzel, Ali Rıza Okur, **Sosyal Güvenlik Hukuku**, 9. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2003, s. 41.

⁶⁶ Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 6. Baskı, Legal Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 1259.

⁶⁷ Ertan, s. 30.

⁶⁸ Ertan, s. 34.

3. Afrika Birliği Örgütü Belgelerinde Sağlık Hakkı

Afrika Birliği tarafından üretilen belgeler içerisinde en genel kapsamlı olanı "Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı"dır. Şartın sağlık hakkını düzenleyen 16. maddesi şu şekildedir:

"1. Her birey, ulaşılabilir en yüksek düzeyde bedensel ve ruhsal sağlık standartlarından yararlanma hakkına sahip olacaktır.

2. Bu Şarta Taraf Devletler, kendi halklarının sağlığını korumak ve hastalandıklarında tıbbi bakım görmelerini temin etmek için gerekli önlemleri alacaklardır."⁶⁹

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, bölgesel düzlemdeki üç hükümetler-arası örgütün birinci kuşak hakları düzenleyen temel insan hakları sözleşmeleri içinde, sağlık hakkına yer veren tek belge olması bakımından önem arz etmektedir.

V. TÜRK HUKUKUNDA SAĞLIK HAKKI

Türk Hukukunda sağlık hakkı anayasal düzlemde ilk defa 1961 Anayasası ile yer bulmuştur. 1961 Anayasası'nın Sosyal ve İktisadi Hak ve Ödevler bölümünde 49. maddede düzenlenen sağlık hakkı, "Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir. Devlet, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır." şeklinde bir içeriğe sahipti. Görüldüğü üzere maddede sağlık hakkı devlete bir yükümlülük yükler nitelikte tanımlanmış ve hakkın kapsamı sağlık şartlarına uygun bir konut ihtiyacını karşılayacak gerekli tedbirleri almak şeklinde geniş tutulmuştur.

Bundan başka söz konusu düzenleme, sağlık hakkının sağlıklı olmak, sağlıklı kalmak ve gerektiğinde tıbbi bakım ve hizmetlere ulaşabilmek olan iki yönünü de kapsar niteliktedir.⁷⁰

1982 Anayasası'nda ise sağlık hakkı, Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler bölümünde "Sağlık, Çevre ve Konut" başlığı altında 56. maddede düzenlenmiştir. 56. madde metni şöyledir:

"Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek

---

⁶⁹ Ertan, s. 32.

⁷⁰ Tacir, s. 64.

Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi arttırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elde planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlardan yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.”

Görüldüğü üzere, 56. maddenin birinci fıkrası, kişilere doğrudan tanınmış sübjektif bir hakka işaret etmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, bu sübjektif hak tanınırken Anayasa’da “sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama”nın gereklerine yer verilmiş ve fakat hakkın içeriği tanımlanmamıştır. Dengeli ve sağlıklı bir çevre ifadesi, kişinin sağlıklı kalmasını veya sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması gerekliliğini bir hak olarak ortaya koymaktan uzaktır. Bu ifade ile daha çok kişi nasıl bir çevrede yaşamalıdır sorusunun cevabı verilmektedir. Dolayısıyla burada kişilere tanınan sübjektif hak, sağlık hakkının doğrudan kendisine değil, dengeli ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına özgü olarak değerlendirilebilir.⁷¹

56. maddenin ikinci fıkrası ise, hem Devlete hem de vatandaşlara çevreyi geliştirme, çevre sağlığını koruma ve çevre kirlenmesini önleme ödevi yüklemektedir. İkinci fıkranın aslında sağlık hakkından ziyade çevre hakkı ile doğrudan ilintili olduğu söylenebilir. Ancak fıkroda geçen “çevre sağlığının korunması” ifadesi ile düzenlemenin dolaylı olarak da olsa sağlık hakkını da ilgilendirdiği göze çarpmaktadır. Mevcut haliyle bakıldığında söz konusu fıkradaki devlet ve vatandaşlara yüklenen bu ödevin aslında herkese yüklenen bir ödev olması gerektiği söylenebilir. Her ne kadar çevreyi geliştirme için söylenemese de çevre sağlığını koruma ve çevre kirlenmesini önleme yükümlüğü ülkede yaşayan yabancılar için de söz konusudur.

56. maddenin üçüncü fıkrasında devletin, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elde planlayıp hizmet vermesini düzenleyeceği; dördüncü fıkrasında ise devletin bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlardan yararlanarak ve onları denetleyerek yerine getireceği belirtilmektedir.

Buna göre devletin yükümlülüğü sadece sağlık kuruluşlarını planlayıp bu kuruluşların hizmet vermesini düzenlemek ve bunların denetimlerini yapmak

---

⁷¹ Tacir, s. 66.

olarak tanımlanmaktadır. Bu planlama ve denetleme faaliyeti elbette sağlık hakkının hayata geçirilmesi bakımından oldukça önemlidir fakat bunun tek başına yeterli olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir.

Yukarıda da değinildiği üzere sağlık hakkının esasen “sağlıklı olma ve sağlıklı kalma” ve “hastalandıktan sonra gerekli tıbbi bakım ve hizmete ulaşabilme” olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Bunlar, sağlık hakkının devletin sosyo-ekonomik koşulları hazırlama görevine işaret eden yönü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan sağlık hizmetlerine ulaşmada eşitliğin sağlanması da sağlık hakkının diğer önemli yönüdür. Nitekim sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı bir ekonomik ve sosyal hak olarak devlete bazı yükümlülükler yüklemektedir. Devletin bu ödevleri taraf olduğu Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin de bir gereği olarak yerine getirmesi gerekmektedir.⁷²

Öyle ki, bu yükümlülüklerden bazıları, sağlık hakkının gerçekleştirilmesi noktasında ancak kamu gücü ile üstlenilebilecek rolleri kapsamaktadır. Devletin bu rolleri üstlenmekten kaçınması durumunda sağlık hakkının gerçekleştirilmesi mümkün olamayacaktır. Önleyici, koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerini ve ilaç temini gibi tamamlayıcı hizmet alanlarını içeren kapsamlı bir sağlık politikasının uygulanması, gıda, su ve temel hijyen gibi insan sağlığı için zorunlu koşullara erişimin sağlanması ve bu gibi amaçları temin etmeye yönelik mevzuatın geliştirilmesi gibi ödevler bu kapsamdadır.⁷³ Fakat mevcut düzenlemeden sağlık hakkının bu bahsettiğimiz yönlerini koruyan bir anlam çıkarılması pek kolay görünmemektedir.⁷⁴

Nitekim 56. maddenin ilk dört fıkrasında devlete ve vatandaşlara açıkça yükümlülükler yüklenmekte iken, beşinci fıkrada “Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir” denilmek suretiyle genel sağlık sigortasının mutlak yerine getirilmesi gereken bir yükümlülük olmadığı vurgulanmaktadır.

Bilindiği üzere, Anayasa’nın sosyal ve ekonomik haklar ve ödevleri düzenleyen üçüncü bölümünün sonunda yer alan 65. maddede devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırı “mali kaynakların yeterliliği ölçüsü” ile

---

⁷² Funda, s. 195.

⁷³ Özgür Temiz, “Türk Hukukunda Bir Temel Hak Olarak Sağlık Hakkı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 69, Sayı: 1, 2014, s. 181.

⁷⁴ Aynı görüşte bkz. Tacir, s. 67.

belirlenmektedir. 65. maddede yer alan bu ifade, esasen pozitif edim gerektiren sosyal hakların neden yerine getirilmediğinin cevabını yine “anayasal olarak” vermek amacıyla kullanılmaktadır.

Bu noktada 65. maddede yer alan bu sınırlamanın sağlık hakkı bakımından devletin yükümlülüklerini yerine getirmemesinin bir gerekçesi olup olamayacağı akla gelmektedir. Öyle ki pozitif statü hakkı olarak tanımladığımız sağlık hakkının gereği gibi yerine getirilmemesi durumunda negatif statü hakkı kategorisinde yer alan yaşam hakkı ve kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkının da gereği gibi sağlanamayacağı açıktır. Dolayısıyla sağlık hakkının yerine getirilmesi bakımından “devletin mali kaynaklarının yeterliliği” kistasına başvurulmaması gerekmektedir. Bir başka ifadeyle devletin sağlık hakkının yerine getirilmesi konusundaki yükümlülüğünün tam olması gerekir. Kanaatimizce Anayasanın 65. maddesi sağlık hakkı bakımından uygulanabilir değildir.⁷⁵

VI. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarihsel gelişimi bakımından ikinci kuşak haklar içerisinde yer alan sağlık hakkı, her insanın insan onuruna yaraşır asgari bir yaşam düzeyi içinde yaşayabilmesi için gerekli bir hak olması bakımından sosyal haklar içerisinde yer alan bir hak ve özgürlüktür.

Sağlık hakkı, hem bir takım hakları hem de bir takım özgürlükleri içeren geniş bir kapsama sahiptir. Özgürlük yönüyle sağlık, elbette devletin müdahale etmemesi ile gerçekleşebilecek bir özelliğe sahiptir. Sosyal hak yönüyle sağlık ise, insanlara mümkün olduğunca yüksek seviyede sağlık imkânlarına ulaşmaları için eşit fırsatlar sunan bir sağlık koruma sistemine dâhil olma hakkını kapsamaktadır.

Sağlıklı olma, yalnızca hasta ya da sakat olmamak değil; bedensel, ruhsal ve toplumsal bakımdan iyi olma hali olarak tanımlanmaktadır. Oldukça geniş bir kapsama sahip olan sağlık hakkı, uluslararası belgelerde, bölgesel ve ulusal düzlemde birçok düzenleyici işlemde kendisine yer bulmaya başlamış bir hak konumundadır. Bir başka ifadeyle sağlık hakkı günümüzde temel insan hakları içerisindeki konumunu sağlamlaştırmış bir hak olma durumundadır.

---

⁷⁵ Aynı görüşte bkz. Oya Boyar, “Sağlık Hakkı”, *Sağlık Hukuku’nda Dünyadaki Son Gelişmeler*, Roche, İstanbul, 2009, s. 284-285.

Türkiye’de de ilk defa 1961 Anayasası ile tanınmış olan sağlık hakkı, 1982 Anayasası ile de tanınarak temel hak ve özgürlükler sitemindeki yerini almış bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- ALGAN, Bülent, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, Seçkin Yayınları, Ankara 2007.
- AYBAY, Aydın, AYBAY, Rona, PEHLİVAN, Ali, **Hukuka Giriş**, 9. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- BİLGE, Necip, **Hukuk Başlangıcı**, 29. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010.
- BOYAR, Oya, “Sağlık Hakkı”, **Sağlık Hukuku’nda Dünyadaki Son Gelişmeler**, Roche, İstanbul, 2009.
- BOZKURT, Enver, “İnsan Hakkı Olarak Sağlık Hakkı” **Sağlık Hukuku Kurultayı**, Ankara, 1-3 Kasım 2007.
- BULUT, Nihat, “Eski Yunan’dan Aydınlanma Çağı’na İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Bir Bakış”, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt. XII, Sayı: 3-4, 2008, s. 2.
- BULUT, Nihat, **Sosyal Haklar**, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2009.
- ÇEÇEN, Anıl, **İnsan Hakları**, 3. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2000.
- ER, Ünal, **Sağlık Hukuku**, Savaş Yayınları, Ankara, 2008.
- ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasal Demokrasi**, 8. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010.
- ERDOĞAN, Mustafa, **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara, 2007, s. 9.
- ERTAN, İzzet Mert, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Sağlık Hakkı ve Etkinleştirilmesi**, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- FİŞEK, Nusret, “Sağlık Hizmetleri ve İşçi Sağlığı Ailelerinin Sağlık Sorunları”, **Modern Yönetim Semineri**, Türk-İş Yayınları, No:144, Ankara, 1982, http://www.ttb.org.tr/n_fisek/kitap_1/33.html, Erişim Tarihi: 15.05.2016.
- FUNDA, Mansur Nejdet, **İnsan Hakları, Sağlık Hakkı ve Hasta Hakları** (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- GEMALMAZ, Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 6. Baskı, Legal Yayınevi, İstanbul, 2007.

GEVERS, Sjef, "Right to Health Care", **European Journal Of Health Law**, Volume:11, 2004.

GÜZEL, Ali, **Okur**, Ali Rıza, **Sosyal Güvenlik Hukuku**, 9. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.

KABOĞLU, İbrahim, **Özgürlükler Hukuku**, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

KAFADAR, Muhammet Fatih, "Hukuk, Sivil Toplum ve Demokrasi: 'İnsan Onuru'" **3. Hukukun Gençleri Sempozyumu**, *Umut Vakfı Araştırma Merkezi* Antalya, 11-12 Ekim 2013.

KALABALIK, Halil, **İnsan Hakları Hukuku**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2009.

KAPANİ, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993.

LEARY, Virginia A., "The Right to Health In International Human Rights Law", **Health And Human Rights**, Volume:1, No:1, 1994.

MUMCU, Ahmet, Küzeci Elif, **İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri**, Savaş Yayınları, Ankara, 2003.

SUNAY, Reyhan, **Hukuk ve Siyaset Ekseninde İnsan Hakları**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2013.

ŞAHBAZ, İbrahim, "Bir Sosyal Hak Olarak Sağlık Hakkı", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 86, 2009.

ŞAHİN, Adil, "Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Niteliği Bağlamında Sağlık Hakkının Kapsamı Üzerine Bir İnceleme", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı 59, Cilt 4. 2010, s. 711-766.

TACİR, Hamide, **Hastanın Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı**, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2011.

TEMİZ, Özgür, "Türk Hukukunda Bir Temel Hak Olarak Sağlık Hakkı", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 69, Sayı: 1, 2014, s. 165-188.

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ve Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölge Ofisi Arasında İki Yıllık İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu, Yasama Dönemi 24, Yasama Yılı 3, Sıra Sayısı: 462.

İNTERNET KAYNAKLARI

Dünya Sağlık Örgütü Anayasası, <http://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd48/basic-documents-48th-edition-en.pdf#page=7>, Erişim Tarihi: 10.04.2015.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 14 No'lu Genel Yorumu, www.ihop.org.tr/dosya/ESKHK/ESKHKGY14.doc, Erişim Tarihi, 10.04.2015.

<http://www.konrad.org.tr/Islam%20tr%202006/07heinzmanTR.pdf>, Erişim Tarihi: 12.04.2015.

Richard Heinzmann, “İnsan ve İnsan Onuru - Toplumsal Yaşam İçin Etik ve Ahlak”,

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/>